

IN MEMORIAM

RAJKO NAHTIGAL

(14. IV. 1877 — 29. III. 1958)

Bilo bi zanimivo in potrebno delo, zbrati in podrobno oceniti slovenski delež pri nastajanju in oblikovanju slavistične znanosti. Na nobenem drugem področju ni udeležba Slovencev niti približno tako pomembna in važna, nobena znanstvena panoga nima pri nas tako bogatih tradicij in kontinuitete kakor slavistika. Vsi vemo in se ponášamo s tem, da so bili Slovenci Kopitar in Miklošič, Oblak in Murko, Ramovš in Nahtigal in kamorkoli zaide Slovenec v slavistične kroge po svetu, povsod mu bodo s spoštovanjem govorili in se sklicevali na njegove velike rojake. Na kupe je napisanih spominskih člankov, iz katerih se črpajo podatki za nove ob tej ali drugi obletnici. Nista pa do danes kritično ocenjena niti Kopitar niti Miklošič, kaj šele mlajši. Le malokdo se zaveda in še ta samo deloma, kako je posegla slovenska znanstvena misel v stroko in kako je vplivala na njeno rast, kaj je ostalo in kaj je razvoj ovrigel, katere metode so bile plodne, kateri posegi bistvenega pomena, in tudi, kaj je le dvomljive vrednosti. Mislim, da se nam ne bi bilo treba ustrašiti takšne slike, čeprav bi bile svetle in senčne strani marsikdaj razporejene nekoliko drugače kakor v jubilejnih člankih. Ostala bi objektivna dejstva brez hvale ali graje in dejstva bi povedala največ. Bilo bi jih dovolj, da bi opravičila visoko mnenje o slovenski slavistiki.

V začetku aprila smo pokopali zadnjega iz vrste slavističnih klasikov, ki si je že davno pridobil mednarodni sloves, profesorja Rajka Nahtigala. Preživel je večino svojih sodobnikov, saj spada po letnici rojstva h generaciji naše moderne in je bil nekaj časa Kettejev sošolec. Bil je eden izmed onih, ki so se uveljavili še pred ustanovitvijo slovenske univerze v Ljubljani in je leta 1918 pustil mesto rednega profesorja v Gradcu, da se je lahko vrnil delat domov. Čeprav je takrat že prekoračil štirideset let, je vendar bistveni del svojega življenjskega dela opravil šele doma v Ljubljani, najbolj zrele in tehtne študije pa je napisal šele, ko je prekoračil šestdeset let.

To je značilno zanj. Ni takšen blesteč, enkratni pojav, kakršen je bil njegov učenec Fran Ramovš. Ni bil iskalec novih poti kakor mladi Vatroslav Oblak, ni bil velik sintetik Miklošičevega kova, niti ne takšen otrok sreče kakor Matija Murko. Njegovo delo je bilo rezultat žilave vztrajnosti skozi desetletja in redek je bil dan, ko ne bi od jutra do večera presedel nad študijem.

Šestdesetletno razdobje loči njegove prve slavistične objave od zadnjih. Napisal je vsega skupaj sedem knjig. Prva je bila »Akzentbewegung in der russischen Formen- und Worthildung«, napisana že leta 1912, a je izšla šele 1922. Sledile so »Starocerkvenoslovanske študije« 1936, »Slovanski jeziki«, prva izdaja 1938, druga predelana 1952, »Euchologium Sinaiticum I—II« 1941—1942; po vojni pa še »Ruski jezik v poljudno znanstveni luči« 1946, »Uvod v slovansko filologijo« 1949 in »Slovo o polku Igořevč« 1954. Vendar pa imajo tudi nekatere njegove obsežne in zaključene razprave vrednost pravih monografij. Mednje bi bilo treba prišteti »Besëda trech svjatitelej« 1901,

»Freisingensia I—IV« 1915—1924, »Doneski k vprašanju glagolice« 1923, »Starocerkvenoslovanski evhologij« 1925 ali »Rekonstrukcija treh cerkvenoslovanskih izvirnih pesnitev« 1942. Okoli petdeset krajših razprav, člankov in kritik z različnih področij slavistike dopolnjuje njegovo sliko.

Največji del Nahtigalovih objav je posvečen starocerkvenoslovanski filologiji, jezikovnemu, grafičnemu in zgodovinskemu razboru cerkvenoslovanskih tekstov. Na tem področju je tudi najbolj uspel. Bil je učenec Vatroslava Jagića. Že v svojih prvih cerkvenoslovanskih študijah o Besedi treh svjatitelej in o staroslovanskem parimejniku si je izdelal svojo lastno delovno metodo, ki se odlikuje po kritični analizi teksta samega, po temeljitem in podrobnem poznavanju vse predmetne literature in po treznih, pretehtanih zaključnih sodbah. Lahko bi rekli o njem, da je bil rojen filolog v ožjem pomenu, ki ga ima beseda filologija kot »razlaga in kritika tekstov«. Bilo je svoje čase že mnogo sporov o razmerju med filologijo in lingvistikom, ki sta enako potrebni ena drugi. Razumljivo je bil v Jagićevi dobi filološki razbor spomenikov ena izmed najvažnejših nalog slavistike in ogromni znanstveni aparat od paleografije do kulturne zgodovine in historične dialektologije, ki je bil v ta namen potreben, je pojmu filologija razširil obseg do današnjega pomena.

Nahtigalove objave te vrste so že zgodaj vzbudile pozornost in priznanje. Kasneje se je loteval tudi bistvenih spornih vprašanj. Naj omenim njegove »Doneske k vprašanju o postanku glagolice« ali »Nekaj pripomb k pretresu Hrabrovega spisa o azbuki Konstantina — Cirila«, kjer so Nahtigalova doganjanja v glavnem obveljala do najnovejšega časa. Šele nedavno so se pojavila bistveno nova mnenja, ki pripisujejo obdobjni latinici neprimerno večji vpliv na starocerkvenoslovansko grafiko, kakor si je doslej sploh kdo upal misliti. Vendar je treba počakati, da se to vprašanje dokončno razčisti.

Višek Nahtigalovega ustvarjanja v tej smeri pa je znanstvena izdaja Sinajskega evhologija. To je bil zadnji staroslovanski spomenik, ki še ni bil dostopen v primerni izdaji. Med prvo svetovno vojno je Ruska akademija pripravljala tisk tega spomenika. Nato so se dvajset let trudili slavisti iz različnih držav, da bi prišli do originalnega teksta v samostanu na gori Sinaj. Vendar je bilo vse zastonj. Kar je spodletelo vsem drugim — celo akcija praškega nadškofa je bila zaman — se je posrečilo Nahtigalu z mnogoletnim vztrajnim vrtanjem. Dobil je fotokopije originalnega teksta in je pravzaprav škoda, da so v Nahtigalovi izdaji uvodni podatki dokaj skopi in ne moremo dobiti iz njih jasne slike, kako mu je to uspelo, kar je spodletelo celo najvišjim cerkvenim dostojanstvenikom in izredno visokim denarnim ponudbam.

Fotografski izdaji in transkripciji teksta s komentarjem bi moral slediti še tretji del, posvečen razboru jezika in kodeksa samega. Tega se Nahtigalu ni več posrečilo dovršiti. Odlasal je z dokončno redakcijo, dokler ga nista starost in bolezen prisilili, da je ta svoj načrt definitivno opustil.

Druga velika Nahtigalova ljubezen je bila ruščina. Takoj po diplomi leta 1900 je odšel v Rusijo s štipendijo avstrijskega prosvetnega ministrstva, da bi se usposobil za akademskega učitelja ruščine. Ostal je v Rusiji dve leti, se seznanil z vsemi takratnimi vodilnimi ruskimi slavisti in prepotoval velik del evropske Rusije in tudi Ukrajine. Po vrnitvi v Avstrijo pa ga je čakalo težko razočaranje. Za enajst let so mu onemogočili univerzitetno kari-

ero. Preživiljal se je kot učitelj ruščine na trgovski akademiji na Dunaju, na zavodu za vzhodne jezike, kasneje tudi kot lektor v slovanskem seminarju in v inštitutu za zgodovino vzhodne Evrope. Ves ta čas razen nekaterih kritik ni objavil nobene večje študije. Ukvarjal pa se je veliko z ruskim jezikom in njegovo zgodovino. Takrat je zbiral tudi gradivo za rusko akcentologijo in pripravil prvi del, ki ga je Murko že leta 1912 sprejel za zbirko Slavica, izšel pa je na nesrečo šele deset let kasneje.

Slovanski akcent je bil v zadnjih letih pred svetovno vojno ena izmed najbolj aktualnih tem v slavistiki. Šele kadar poznamo vse številne zablude pri študiju teh vprašanj, lahko pravilno ocenimo to Nahtigalovo delo. Različna naglasna znamenja v starih tekstih, ki so se kasneje izkazala samo za pisarsko modo po grškem vzorcu in izredna pestrost refleksov v slovanskih jezikih, vse to je dolgo oviralo, da bi našli kakršnokoli akcentsko zakonitost v slovanskem razvoju. Vendar je bil ruski slavist Šahmatov tik pred prvo svetovno vojno že na pravi sledi. Proti koncu vojne pa so kar trije slavisti, Srb Aleksander Belić in Poljaka Rozwadowski ter Lehr-Splawiński neodvisno drug od drugega odkrili osnovne principe praslovanske metatonije.

Nahtigal je skrbno zbral in obdelal primere ruskega premičnega naglasa v deklinaciji. Slediti bi moral še drugi del, kjer bi kompletiral premični naglas v celotni ruski nominalni fleksiji in ga poskusil razvojno historično osvetliti. Nagli revolucionarni uspehi slovanske akcentologije so Nahtigala prepričali, da njegovi nekdajni pogledi na strukturo ruskega naglasa ne bi bili več na mestu. Vendar so se založniki in tudi avtor odločili, da je dokončani prvi del vkljub zakasnitvi še vedno potreben in koristen kot zbirka zanesljivega gradiva. Danes obžalujemo, da tega prvega dela ni razširil še za nekaj poglavij, da bi imeli kodificiran strnjeni pogled akcentskega stanja v ruski fleksiji.

Rokopis tega dela pa je Nahtigalu vendarle odprl pot na univerzo. Po Štrekljevi smrti je leta 1913 postal izredni profesor za slovansko filologijo na univerzi v Gradcu. Posebni značaj graške slavistične stolice pa je zahteval od njega, da se je moral intenzivno ukvarjati tudi s slovenščino. Rezultat tega obdobja so v glavnem študije »Freisingensia«, podrobni in obsežni zajeti komentarji brižinskih spomenikov. Nekatere njegove teze so se kasneje v Ramovševi osvetlitvi izkazale za zmotne, vendar so Freisingensia začetek slovenske filologije in lahko bi rekli, še vedno uporaben učbenik, kako se je treba lotevati posameznih problemov.

Vendar je ostalo Nahtigalovo slovenistično delo le bolj epizoda. K ruščini pa se je vrnil z živo vnemo po letu 1945, ko je študij ruščine doživel pri nas nesluten razmah. Pod skromnim naslovom »Ruski jezik v poljudno znanstveni luči« je izdal Nahtigal enega izmed najboljših učbenikov historičnega razvoja ruskega glasoslovja in morfologije, kar jih sploh poznamo. Strogo se je omejil samo na najvažnejša fakta, podal pa jih je v jasni, pregledni in originalni obliki. Knjiga je zrastle sicer na temelju njegovih Slovanskih jezikov, kaže pa neprimerno večjo sproščenost in živahnost v slogu in dikciji.

Najlepši Nahtigalov prispevek k rusistiki pa je njegovo »Slovo o polku Igorevč«. Več desetletij je sanjal Nahtigal o slovenskem prevodu te najčudovitejše pesnitve starega ruskega sveta, ki nima primere v takratni Evropi. Toda najprej se je bilo treba približati ruskemu tekstu, njegovim nejasnostim in temnim mestom. Nahtigal je originalni znani tekst najprej rekonstruiral v ruščino XII. stoletja celo do takšnih podrobnosti, kakor je

naglas. Iz ogromne literature o »Slovu« je kritično uporabil vse, kar je bilo mogoče sprejeti, dodal pa je celo vrsto samostojnih razlag in predlogov. Slovenski prevod pa se poskuša kvalitetno približati originalu, čeprav je v prvi vrsti filološki. V svetovni rusistiki je Nahtigalova rekonstrukcija in interpretacija Slova doživela velik in živahen odmev. To je zrelo delo, in čeprav se je z njim ukvarjal samo nekaj let, je vendar rezultat šestdesetletne široke in temeljite filološke in lingvistične priprave.

Dokaj težko pa je Nahtigala presoditi kot lingvista. Popolnoma samostojnih lingvističnih dognanj je izpod njegovega peresa prišlo le malo. Glasoslovnih in akcentskih zakonov ni odkrival, niti ni postavljал bistveno novih teorij. Odlikuje se pa po svoji previdnosti in hiperkritičnosti. »Slovanske jezike«, ki so njegov največji lingvistični tekst, je mogoče oceniti le bolj po metodični plati. To je zgoščen, za svoj obseg malodane preveč zgoščen učbenik, kjer so glasoslovni zakoni razvrščeni po osnovnih tendencah slovanskega fonetičnega razvoja. Takšen princip najdemo že deloma pri van Wijkju. Druga izdaja je znatno boljša kakor prva. Pri predhistoričnem delu slovanskega razvoja pa se Nahtigal morda preveč strogo drži nekaterih pojmovanj mladogramatikov, ne dotika se kompliciranih vprašanj o slovanski etnogenezi in stratigrafiji in dostikrat vzbuja dojem, kakor da odklanja vse odprte probleme, ki so se v zadnjih petdesetih letih nakopičili bodisi v slavistiki sami, še bolj pa v komparativistiki. Potrudil se je, da bi do dna premozgal vsa tista lingvistična vprašanja, ki jih pri svojem delu potrebuje filolog, vendar je lingvistika do zadnjega ostala zanj samo ena izmed pomožnih ved mnogo širše pojmovane slovanske filologije. Te svoje nazore je do kraja razvil v brošuri »Uvod v slovansko filologijo«, kjer obsežna in izčrpna bibliografija posameznih osnovnih problemov omogoča ne samo študentu, ampak tudi mlademu znanstvenemu delavcu, da se poglobi v problematiko in metode celotne stroke.

Ceprav ni imel srečne roke niti v problemih slovenske historične gramatike niti v analizi ruskega naglasa niti ne pri nekaterih svojih etimologijah, je vendarle mogoče reči, da je bil Nahtigal kot lingvist vseskozi soliden. Slovanski jeziki so se obnesli. Najboljši dokaz za to je, da bodo verjetno kmalu izšli v nemškem prevodu. Ostali bodo zgoščen kompendium vsega, kar je jasno, nedvomno in kritično prerešetano. Vse to pa povezano v lepo in dostojno celoto. Njegove študije o slovanskih u-jevski osnovah in o instrumentalu niso danes izgubile nič na svoji vrednosti.

Na tem mestu ni mogoče podrobno govoriti o Nahtigalovih etimologijah. V posameznih razpravah in v knjigi »Cerkvenoslovanske študije« je pojasnil vrsto etimološko temnih besedi v starocerkvenoslovanskih tekstih in deloma tudi v slovenščini. Popolnoma zgrešena je samo razlaga besede ojim- (Južnoslovanski filolog XX, 1954, 81 d.). Pozornost pa zaslužijo njegove onomastične študije. Med prvo svetovno vojno je posegel v polemiko o imenu Doberdob z razlago, ki jo je kasneje sprejel in dopolnil tudi Ramovš. V svojih zrelih letih pa se je vedno bolj pogosto spuščal na področje imenoslovja. Napisal je vrsto zanimivih člankov o narodnih imenih Hrvat in Čeh, o antroponimih Kocelj, Rastislav, Svetovid, o plemenskem imenu Dudlebi, o Kosezih in o antičnem Pelso, danes Blatno jezero. Njegove etimološke študije se odlikujejo po enakih vrlinah kakor filološke. Predmetno literaturo pozna do zadnje

podrobnosti in vedno kritično pretresa vsa mnenja, šele potem se odloči za najbolj verjetno ali predlaga svojo lastno rešitev.

Razen s slavistiko se je v mladosti ukvarjal tudi z albanščino. To zanimanje je verjetno prebudil v njem veliki Miklošičev vzor. Vendar se Nahtigal ni spustil v probleme balkanistike. Sodeloval je kot neke vrste lingvistični mentor pri Pekmezijevi Albanski slovnici. Med prvo svetovno vojno pa je albanska literarna komisija, katere član je bil Pekmezi, povabila Nahtigala v Skader, da bi na skupnem potovanju v Elbasan rešili nekatera sporna vprašanja albanskega knjižnega jezika. Nahtigal se je že v Pekmezijevi slovnici zavzemal za to, da bi postal elbasanski dialekt podlaga knjižni albanščini. Izsledke tega potovanja je Nahtigal natisnil v brošuri »Die Frage einer einheitlichen albanischen Schriftsprache« leta 1917 in kasneje tudi študijo »O elbasanskem pismu in pismenstvu na njem« v prvem letniku Baričevega Arhiva za arbanaško starino. Razen tega je še v skadarskem dnevniku objavil kratko notico o posesivnih zaimkih.

To zanimanje za albanščino je ostalo le epizodično. Slavistika ga je preveč pritegnila in ideje, ki so po svetovni vojni začele vreti v kotlu balkanistike, niso bile po Nahtigalovem okusu. Vendar je videti iz nekaterih njegovih slavističnih objav posebno v zadnjem, povojnem obdobju, da je pazljivo spremljal predmetno literaturo in vsaj deloma popravljal svoja starejša, dokaj konservativna stališča.

Toda slika ne bi bila popolna, ako ne bi omenili še druge Nahtigalove delavnosti. Slovenska akademija znanosti je že ob ustanovitvi sprejela v svoj program tudi obveznost, da primerno izda dela velikih slovenskih slavistov. Rezultat je bila do sedaj samo ena knjiga »Jerneja Kopitarja spisov II. del« leta 1944 v skrbni redakciji profesorja Nahtigala. Prvi del je izdal že Miklošič, nadaljevanje pa je Nahtigal prepustil drugim močem. Ni se pa Nahtigal branil posegati tudi v strokovno in celo politično dnevno aktualnost. Leta 1919 je izdal brošuro »Južnoslovansko-italijansko sporno vprašanje«. Vrsta enciklopedičnih člankov o slovanskih jezikih, portretov velikih slavistov, objave korespondence in celo poseganja v ankete zaokrožajo njegovo publicistično dejavnost in nam pomagajo, da si ga lahko bolj nazorno predstavimo ne samo kot znanstvenika, ampak tudi kot človeka.

Utrjeni sloves ga že takoj ob ustanovitvi ljubljanske univerze postavi na važna vodilna mesta. Od prvih začetkov do zadnjih let je bil predstojnik Inštituta za slovansko filologijo, ki ga je v glavnem on sam postavil na noge in krepko pomagal razviti v pomembno znanstveno središče z bogato lingvistično biblioteko, ki je šele po vojni začela zaostajati za svetovnim razvojem stroke. Filozofski fakulteti je bil prvi dekan in kasneje tudi prvi predsednik Slovenske akademije znanosti.

Ni bil bojovite narave, toda vedno je bil pripravljen sodelovati pri vsaki akciji v prosep slovenske univerze in slovenske znanosti. Škoda, da ni več utegnil napisati svojih spominov, kot je nameraval in kot so ga v zadnjih letih nagovarjali. To bi bil lep in koristen tekst. Šestdeset let naporov za uveljavljanje slovenske znanosti, hotenj in bojov, priprav in porazov, uspehov in zmag bi našlo v njem natančnega in objektivnega kronista. Kajti v vsem, kar je Nahtigal kdaj napisal, je bil vedno absolutno pošten. Vodila ga je ljubezen do stroke, do slovenstva in do slovanstva. Težke družinske katastrofe, ki so se v njegovem življenju vrstile druga za drugo, je preboleval

samo s toliko bolj intenzivnim delom. Človeško je bil preprost, skoraj plah in odmaknjen, toda vedno iskren. Kdor si je pridobil njegovo naklonjenost, je lahko računal z njegovim prijateljstvom do zadnjih meja. Tuja mu je bila vsaka zahrbtnost in slepomišljenje. Ako pogledamo nazaj na prvo posadko naše slavistike, ki so jo tvorili Nahtigal, Prijatelj, Ramovš in Kidrič, moramo priznati, da je bil ta rod ne samo velik, ampak tudi čist.

Naravnost presenetljivo pa je, da Nahtigal ni imel učencev v pravem pomenu besede. Težko je reči, ali se je kot pedagog premalo uveljavil ali pa ga je zasenčila pri mladini premočna Ramovševa osebnost. Nihče ni krenil po njegovi poti. To ga je vedno bolelo. Čim starejši je postajal, tem bolj ga je vlekle k mladini in tem več ji je imel povedati.

Vendar je vse, kar je Nahtigal pustil za seboj, vendarle šola. Šola metodičnosti, zanesljivosti in znanstvene širine. Vsega tega se je mogoče naučiti pri njem. Stroka se je silno razrastla v zadnjih petdesetih letih in se še vedno razrašča. Razvoj zahteva vedno ožje specializacije. Nahtigal je bil poleg Murka eden izmed zadnjih slavistov, ki so jih še formirale ideje konca prejšnjega stoletja. Toda v metodah in prijemih ne moremo nikoli reči, da je bil star. Živel je s stroko in za stroko in zato bo ostal živ v stroki, ne sicer kot pionir, ki je utiral nove poti, ampak kot zvest skrbnik bogate kulturne dediščine, ki jo je vestno in z obrestmi vred posredoval novemu času.

Francè Bezljaj

POLEMIKA

V ZAČARANEM KROGU

Članek »Iz dnevnika«, napisan pred dvema letoma, v katerem sem skušal logično razmišljati o Leninovem pojmovanju literature, kakršno sem srečal v njegovih člankih o Levu Tolstoju, mi je v lanskem oktobru naprtil še novega nasprotnika, M. Lifšica, ki je v moskovskem »Novem miru« objavil polemiko »Ob članku J. Vidmarja 'Iz dnevnika'«. Ker je »Naša sodobnost« že druga jugoslovanska revija, ki je objavila ta spis v celoti, se mi zdi potrebno spregovoriti o njem v naši javnosti, saj je moj novi kritik znan in priznan sovjetski literarni mislec. Svoja stališča o osnovni problematiki te diskusije sem že opisal in prizadeval si bom, da bralcev ne bom utrujal s ponavljanjem. Kolikor pa se temu ni mogoče ogniti, bom skušal znana dejstva osvetliti z novih vidikov, za kar mi daje polemika M. Lifšica, zanimiva in svojevrstna kakor je, dovolj priložnosti.

Kljub sorazmerni nepreglednosti njegove razprave, ki nekako dolgo ne more priti do jedra spornega vprašanja in ki vsebuje v prvih poglavjih obsežno zastranitev, obravnavanje mojega stališča do zahteve, da bodita umetnik in njegovo delo odraz ali izraz časa, je kajpada problem o vlogi svetovnega nazora v umetnosti tudi M. Lifšicu najvažnejši sporni predmet. Vendar moram na žalost takoj spočetka spet in s poudarkom ponoviti, na kar sem nekoč opozarjal že v debati z Borisom Ziherlom, da sem v svojem prvotnem članku pojem svetovnega nazora določno opredelil kot zaveden,